

BALÁZS ILONA

Az osztrák szociáldemokrácia társadalmi bázisához 1918–1934

A társadalmi struktúra alakulása

A polgári rend alapviszonyai tekintetében Ausztria lényegesen nem változott meg az első világháború után. Továbbra is létezett az elnyomó és elnyomott osztály, a munkásosztály és a proletariátus. Arányuk módosulása azonban a társadalmi struktúrában átalakulást eredményezett.

Az egyes tartományokon belül a „keresők” kategóriájába tartozók átlagosan 20%-a volt önálló; de ez a szám még korántsem tükrözi a fennálló osztályviszonyokat, bár ebből a polgári-paraszti elemek jelentős voltára következtetünk.¹

A nem önálló kategória bontása rámutat arra, hogy a polgári-kispolgári réteg igen erősen képviseltette magát Bécsben, Salzburgban, Tirolban és Vorarlbergben, ahol a lakosság több mint 10%-át tette ki.² A tisztviselők, alkalmazottak magas száma sejteti, milyen súlyos gondfelhőként lebegett az ország felett az egykori államalakulat hivatali, katonai bürokráciájából fogalkozás nélkül maradt rétegének sorsa.

A legszámottevőbb osztály – látszólag – a proletariátus volt. Az összelakosságnak kb. harmadát tette ki, a napszámosokkal együtt a felét. E magas arány kialakulását segítette elő, hogy a monarchia munkásságának 30%-a Ausztria területére jutott.

Családtagok részesedési aránya igen magas volt, az összes foglalkoztatottak 20–30%-át érte el a tartományokban. Ez esetben nem csupán a mezőgazdaságban megszokott családon belüli munkamegosztásra kell gondolnunk, hanem az iparban, azon belül is legfőképpen kisiparban, kézműiparban működő egy-két, vagy néhány fővel működő üzemekre, boltokra stb. Ezek sajátosan konserválják a polgári lét jellemzőit. Valójában a társadalmi mobilitás sajátos „Zwischenstation”-ját ún. „köztes állomását”, megmerevítő momentumát jelentik.

Az összes foglalkoztatottak átlagosan 30%-a dolgozott az iparban, ennél jóval több csupán a fővárosban és a Vorarlbergben, ahol megközelítette az 50%-ot.³ Ez utóbbi tartományban mindez érthető, hiszen a magas szám a földrajzi adottságok miatt alakult ki, ui. ezen a területen csupán ipari-, kézműipari tevékenységre nyílik lehetőség az alpesi sziklás talaj terméktelensége miatt.

a) Mezőgazdaság

Ausztriában jellegzetesen mező- és erdőgazdasági területként említhetők Burgenland, Karintia, Stájerország és Felső-Ausztria, valamint Alsó-Ausztria, ahol az összes foglalkoztatottak közel fele ezen ágban kereste kenyerét.

Az általánosan elterjedt tulajdonforma a saját földbirtok volt. A tulajdonviszonyok tekintetében a tartományonkénti összehasonlításban Burgenland és Karintia esetében látszik eltérés, ahol a

¹ Dolgozatunkban igen sok statisztikai adattal foglalkozunk. Ezek elsősorban az 1934-ben, ill. az 1910-ben végrehajtott népszámlálás eredményeinek, valamint az 1930-ban az iparban és a mezőgazdaságban lebonyolított felmérés saját feldolgozásán alapulnak. Az 1923-ban lezajlott hasonló felmérés eredményeitől kénytelenek vagyunk eltekinteni, mivel azokat a szakirodalom nem fogadta el megfelelően pontosnak.

² L. Die Ergebnisse der österreichischen Volkszählung von März 1934. Textheft, Wien, 1935. Verl. der Österreichischen Staatsdruckerei. 215.

³ L. Die Ergebnisse der Österreichischen Volkszählung vom März 1934. Wien, 1935. Druck und Verl. der Österreichischen Staatsdruckerei. 212–215.

földterület kevesebb mint 90%-át magántulajdonként kezelték. E területek sajátos vonása: Burgenlandban az összes terület 12,5%-át bérelték, míg Karintiában a közösséghez („Gemeinde”) tartozott 5,5%.⁴

Országosan az összes mezőgazdasági üzem 50%-át az 1–5 holdasok kategóriája alkotta; Burgenlandban ez az arány 62,7%, Alsó-Ausztriában 53,6%, Vorarlbergben 58,8%, Felső-Ausztriában 47,7%, Tirolban 44%, Karintiában 36,3%, Stájerországban 35,5%, Salzburgban 29,7%. Hasonlóan részesedett az összes földbirtokból az 5–50 holdas középbirtokos paraszti kategória is.

Az úri nagybirtok, a latifundium viszonylag alacsony száma jellegzetes osztrák vonás, amely eltérő tulajdonságot takar a közép-kelet-európai országokhoz viszonyítva. Ausztriában erős volt a kis- és középbirtokos parasztság jelenléte, amely a kistulajdonosi szellem virágzását segítette elő, egyben a szocialista eszmék terjedésének a kerékkötője volt. Ezen területek településszerkezete nem tanyás, hanem szórvány jellegű, amely a parasztság szervezhetőségét is módosította. Látszólag megkönnyítette, valójában nehezítette azt, hiszen vidéken az egyháznak évtizedek óta igen nagy befolyása volt. A katolikus vallás a tradíciókhoz való merev kötődést segítette elő, melyet csak fokozott a föld birtoklásának évszázadok alatt kialakult biztonságadata. A mozdulatlanyságot fokozta, hogy a harmincas évek Ausztriájában az összes mezőgazdaságban foglalkoztatottak viszonylag kis százaléka dolgozott szezonn munkásként, ill. alkalmi napszámosként (7%), a többség (27%) saját földjén, ill. családtagjával együtt (36%), vagy mint állandó alkalmazású mezőgazdasági munkás (30%) kereste meg kenyerét. A számok átlagát tekintve csupán Karintiában tapasztalható eltérés, ahol több a mezőgazdasági munkás és kevesebb a kisbirtokos, mint a többi tartományokban. A közel kétmillió ember 60%-a a családi kisgazdálkodás keretei között élt, ez a szám Burgenlandban megközelítette a 70%-ot.⁵

b) Ipar, kereskedelem, szolgáltatás

A munkásmozgalom alakulásának megismeréséhez elengedhetetlen az egyes iparágakban dolgozók adatainak feltárása.⁶

1930-ban az összes iparágban foglalkoztatott (1 438 976) ember 2%-a dolgozott a bányászatban, csupán Karintiában és Stájerországban, több mint 5%-a. A kőbányászat, anyag és üvegiparban átlagosan 3%, Alsó- és Felső-Ausztriában, valamint Tirolban több mint 5%. Az építőipar egyike azon ágaknak, ahol mindegyik tartományban a legtöbben dolgoztak (10% körül). Az elektromos iparban tevékenykedett az összefoglalkoztatottak 0,2%-a. A vasipar már nagyobb szóródást mutat. Stájerországban, Alsó- és Felső-Ausztriában a nehéziparban dolgozók aránya meghaladta a 10%-ot. A faipar Karintiában bírt különös jelentőséggel (12,7%), de fontosnak mondható Felső-Ausztriában, Salzburgban, valamint Tirolban is (8%). A bőriparban dolgozók száma szinte elenyésző, csupán Felső-Ausztriában haladta meg az 1,6%-ot. A textilipar területén mutatkozik a legnagyobb eltérés. Míg Salzburgban 0,9%, addig Vorarlbergben 27,1%, s viszonylag jelentős még Alsó-Ausztriában (9,8%), valamint Tirolban (6%). A ruházati ipar, melynek országos átlaga 8%, egyenletesebb megoszlást mutat. Vorarlberg itt is elől helyezkedik el (14,8%), szorosán mögötte Bécs (13,8%), majd Burgenland következik (11%-kal). A grafikai ipar csupán Bécsben és Tirolban haladta meg az összefoglalkoztatottak két százalékát. A fiatal vegyipar Alsó-Ausztriában már elérte a 3,4%-ot. Jelentős tömegeket foglalkoztatott az élelmiszeripar is, Burgenlandban (12%), Alsó- és Felső-Ausztriában

⁴ Landwirtschaftliche Betriebszählung in der Republik Österreich von 14 juni 1930. Wien Hrg. Bundesamt für Statistik 1931. Wien 10, Alsó-Ausztria 10; Felső-Ausztria 10; Stájerország 10; Karintia 10; Tirol 10; Vorarlberg 10; Burgenland; Ausztria össz. 20, 36, 42.

⁵ L. Landwirtschaftliche Betriebszählung in der Republik Österreich von 14 juni 1930. Hrg. Bundesamt für Statistik Wien 1932. Bécs 120; Alsó-Ausztria 12; Felső-Ausztria 18; Salzburg 16; Stájerország 18; Karintia 16; Tirol; 32; 34; Vorarlberg 28; 36; Burgenland 16, 28, 36.

⁶ Gewerbliche Betriebszählung in der Republik Österreich von 14 Juni 1930. Wien, Hrg. Bundesamt für Statistik. Wien: 16, 32, 46.; Alsó-Ausztria: 16, 32, 46; Felső-Ausztria: 16, 32, 44; Salzburg: 13, 30, 40; Stájerország: 16, 32, 44; Karintia: 16, 30, 44; Tirol: 16, 32, 44; Vorarlberg: 28, 36; Burgenland: 16, 28, 36.

megközelítette a 10%-ot. Igen magas volt a szolgáltatóipar részesedése, különösen a szálloda és vendéglátóipar tekintetében Salzburgban (19%), Tirolban (16%), Karintiában (15%), jóval több, mint a többi tartományban, ahol átlagosan 7% volt.

A legfontosabb gazdasági ágga a kereskedelem lépett elő. Bécsben az összes iparban foglalkoztatott 24,8%, Burgenlandban 21,3%, ill. a tartományokban 15% dolgozott e területen. A pénzforgalom, hitel- és biztosításügyben dolgozók Bécsben és Salzburgban képviseltették magukat viszonylag magas számban (3,4%, ill. 1,9%).

Az elemzés tehát a tartományokban tapasztalható látszólagos hasonlóság ellenére – amelyben egy tudatos gazdaságpolitikának is szerepe volt – feltárja azokat a különleges vonásokat, melyek egyrészt a speciális földrajzi adottságoknak, másrészt a történetileg kialakult hagyományoknak, ill. a sajátos fejlődésnek köszönhetőek. A számszerű analízis egyetlen, valóban közös tulajdonságra hívja fel a figyelmet: a könnyűipar domináló voltára.

Ha az egyes foglalkozási ágakon belül az ipari munkások adatait vizsgáljuk, akkor is érvényesnek találjuk ezt a megállapítást.

A statisztikák szerint a legtöbb munkás az egyes tartományokon belül az építőiparban dolgozott (9–18%). A vasiparban Salzburgban 9%, Karintiában 8%, Tirolban 7%, Vorarlbergben 5%, Burgenlandban 3%, míg Alsó- és Felső-Ausztriában, valamint Stájerországban és Bécsben kb. 20%.

Az élelmiszeripar fejlődését a megváltozott gazdasági helyzet tette szükségessé. Egyrészt ennek, másrészt a kor támasztotta követelménynek tudható be, hogy tartományonként az összes munkás 8–10%-a ezen a területen kereste kenyerét (arányuk különösen Burgenlandban volt magas, 17%). A következő iparágak általában 5%-kal részesedtek az összlétszámból: üvegipar, textilipar, ez utóbbi néhány tartományban, így Bécsben, Alsó-Ausztriában, Felső-Ausztriában, Stájerországban, Tirolban, Vorarlbergben és Burgenlandban megközelítette a 10%-ot. Hasonló a helyzet a faipar területén (Karintiában 15%), valamint a vendéglátóiparban, amely Salzburgban 25%, Tirolban 19%, Karintiában 11%-ot tett ki. Ebben a kategóriába sorolható még a ruhaipar is, amely csupán Vorarlbergben érte el a 13%-ot. A következő csoportba, a 3–5%-ig terjedőbe a papíripar és a kereskedelem tartozott. Ez utóbbi Burgenlandban és Bécsben volt kiemelkedő jelentőségű.

A munkásság politikai arculatát legerőteljesebben a szakmunkások befolyásolták. Két fő csoportot különböztethetünk meg az iparágakon belül aszerint, hogy az összes munkás közül mennyi a szakmunkás. Az első kategória az átlagot jelenti, amely szerint Ausztriában már ekkor minden harmadik munkás szakképzettséggel rendelkezett. Voltak iparágak, amelyek ennél jobb mutatóval bírtak. Ilyen az építőipar, az elektromosipar, a fa-, a bőr-, a ruha-, a grafikai-, valamint a kozmetikai ipar, a közlekedés, ahol minden második munkás szakképzettséggel bírt. Az üvegiparban már csupán minden ötödik és hatodik, a textiliparban minden nyolcadik, sőt Karintiában minden tizedik. (Tirolban a tizenhetedik, Vorarlbergben pedig a tizenkettedik.) A papíriparban tartományonként változóan minden 5., ill. 10., így például Felső-Ausztriában és Vorarlbergben. A vegyiparban hasonló a helyzet. Stájerországban minden 3., Alsó-Ausztriában minden 8. munkás volt szakképzett. A kereskedelemben ez a mutató átlagosan 4, csupán Vorarlbergben lényegesen magasabb (9). A pénzügyi élet területén a legnagyobb az eltérés. Alsó-Ausztriában például minden 26., de Bécsben is minden 14. munkás szakképzett. Az újnak mondható iparágakban a szakmunkások kisebb létszámban képviseltették magukat, mint a hagyományos iparágakban. Az ágankénti eltérést jelző adatokkal párhuzamosan igen fontos területi különbözőséggel is találkozunk. Vorarlbergben és Tirolban például számos iparágban dolgozott kevesebb szakmunkás, mint az ország egyéb tartományaiban. A textil-, üveg-, vegyipar, kereskedelem, pénzügy és gyógyászat területén térnek el az előbb vizsgált adatok az országos átlagtól a fentebb megnevezett két tartomány rovására. Az ország nyugati területein tehát a betanított és segédmunkások nagy számával, fokozott súlyával kell számolnunk.

A legtöbb, több mint 13 ezer ipari egység 1930-ban Bécsben (7322), ill. a körülötte elhelyezkedő tartományokban működött, így Alsó-Ausztriában (4666), Felső-Ausztriában (4187), valamint Stájerországban, Karintiában, Tirolban közel kétezer, míg Salzburgban, Vorarlbergben és Burgenlandban ez a szám ezer körüli. Ahogy távolodunk a fővárostól, egyre inkább csökken az ipari üzemek száma. Jellemző rájuk, hogy 50%-uk egy fővel működött, 39–40%-uk 2–3 munkást foglalkoztatott. Vonjuk össze a két kategóriát: láthatjuk, hogy milyen nagy mértékben dominált a kisüzem a korabeli Ausztriában 1930-ban. Bécsben 86,9%, Alsó-Ausztriában 70,7%, Felső-Ausztriában

89,7%, Salzburgban 88,1%, Stájerországban 90,3%, Karintiában 89,5%, Tirolban 86,6%, Vorarlbergben 90,2%, Burgenlandban 95,8% e csoportba tartozott. Az üzemek nagysága szerinti megoszlása tekintetében Salzburg környékének adatai tértek el jelentősen a tartományokétól, olyan értelemben, hogy itt többen dolgoztak a 20 főnél kevesebb foglalkoztatottal működő üzemekben. Ez az üdülő-pihenő jelleg miatt részben érthető is.

A kisipari üzemekben (1–5 főig) dolgozott az osztrák munkásság 21%-a, melynek 1930-ban létszáma a nyolcszáz ezer főt alig haladta meg, a nagyiparban (ide a 100 főnél több munkással működő gyárakat soroljuk) 35%. Alsó-Ausztriában, Stájerországban és Vorarlbergben ez a szám megközelítette a 40%-ot. (Ettől lényegesen csupán Salzburg és Karintia adatai térnek el – 23%, ill. 26%.)

Összességében az osztrák munkásság közel 1/3-a a nagyiparban, 1/3-a közepes nagyságú üzemekben, 1/3-a kisiparban kereste kenyerét.

A szakmunkások többsége viszont az 5–20 főt foglalkoztató üzemekben dolgozott (44,5–45,2%) s jóval kevesebb (csupán 27%) a gyárakban (100 főn felüli kategória). Ebből tehát levonhatjuk azt a következtetést, hogy minél nagyobb volt egy gyár vagy üzem, annál kevesebb szakmunkás dolgozott benne.

A következőkben az osztrák társadalom változásának jellegét igyekszünk megrajzolni.⁷

A kirajzolódó három tendencia a következő:

1. 1910-hez képest az önállók száma 17%-kal csökkent. Legjobban Felső-Ausztriában (28,2%-kal), legkevésbé Tirolban (6%-kal) és Salzburgban (9,5%-kal). Mindez a középosztály alsó, alkalmazotti rétegének felduzzadását vonta maga után. Az a leglabilisabb réteg gyarapodott, amelynek politikai jelentősége több szempontból is igen fontos volt, mivel krízis szituációkban a hétköznapi politikájának instabilitását fokozza.

2. Mintegy kétszeresére nőtt a tisztviselők száma, akik a középosztály magját alkották. Ez a jelenség azért különösen figyelemre méltó, mert a genfi megállapodást követő szanálás eredményeként 1925 végéig több mint százezer alkalmazottat bocsátottak el. Ezek elhelyezése, azaz az egykori államapparátus látszólagos felszámolása valójában nem mentesítette az államháztartást a gondok megoldásától. A társadalom egészében az improduktív szektor részesedésének magas aránya továbbra is a belpolitikai élet kérdőjelei között szerepelt, elsősorban Salzburgban és környékén. Az itt lezajlott események is jelezték, hogy a középrétegek alsó csoportjai, a kispolgárság a destabilizáció egyes szakaszaiban valamely radikálisan rendszerellenes csoporthoz szegődik (mint például a bajor „Orgesch”-tagjai).⁸ A létrejövő szövetség csupán látszólagos, mert megtorpan akkor, amikor olyan összeütközésekről van szó, amelyek összeomlással fenyegetik azt a gazdasági és politikai felépítményt, amelyben meghatározott, bár ingatag helyet talált magának e réteg. Érthető, hogy a viszonyok újbóli megszilárdulásának fontos társadalmi és politikai hordozójává lép elő, noha ebből nem neki, hanem a magasabb társadalmi ranglétrán elhelyezkedőknek származik előnyük. Akárhogyan is ingadozik kezdetben a középosztály alsó rétege, melynek helyzete a legbizonytalanabb, végül is a hatalom javára és az alsóbb osztály rovására oldja meg a kétértelmű osztálytétus hatalmi viszonyainak problémáját. Konformizmusának és konzervativizmusának ez a belső magja, amely súlyos társadalmi és politikai válságok pillanatában kerül felszínre, állandóan jelen van valójában a középosztály valamennyi csoportjában és rétegében, így minden korszakban a fennálló hatalom támaszát képezi.

3. A munkások száma ugyanebben az időszakban 13%-kal csökkent, legjobban Karintiában (20%), legkevésbé Vorarlbergben (5%). Ez nemcsak a munkásosztálynak a társadalmon belüli helyére, valamint a munkásmozgalomra hatott vissza, hanem a társadalom egész szerkezetére. Politikai hatása és következménye azonban nem egyértelmű, az elégedetlenség igen különböző módon nyert kifejezést.

Ausztria társadalmi átmenetet képez a keleti és nyugati társadalmi modell között. Az általunk vizsgált korszakban közelebb került a nyugati típusú társadalomhoz. Hozzájárult ehhez, hogy a mezőgazdaságban dolgozók száma 10%-kal csökkent (csupán a fővárosban tapasztalható más

⁷Die Ergebnisse der Österreichischen Volkszählung von 22 März 1934. Textheft. Wien Druck und Verl. der Österreichischen Staatsdruckerei 1933. 235–245.

⁸Inprekorr., Nr. 1921. 1922. okt. 2/1.

clójelű fejlődés). A Monarchia felbomlása, a mezőgazdasági jellegű területek leválása elősegítette a modernizálódást, ami viszont feleslegessé tette az emberi munkaerő egy részét a termelés intenzitásának növekedése miatt (éppen itt gyarapodott a munkanélküliek száma). Igen erős elvándorlás volt tapasztalható, elsősorban az ipar felé. Ez a horizontális mobilitás azt eredményezte, hogy 1910-hez képest 10%-kal nőtt az iparban dolgozók száma (Vorarlberg, Burgenland és Bécs kivételével).⁹

A korábban már vázolt polgári tömegek megerősödésének lehetünk szemtanúi, ha összegezzük a két legtöbb polgári elemet tartalmazó csoport adatait (kereskedelem és hitelélet, közszolgálat és szabadfoglalkozás). Így megismerhetjük a fejlődésük során legjobban polgárosuló tartományokat is, amelyek Burgenland (+ 157%), Vorarlberg (+ 73%), Tirol (+ 44%) és Salzburg (+ 50%) voltak.

A kereskedelem és hitelélet területén következett be a legnagyobb változás (11,2%-os növekedés), amely egyben tükrözi az ország megváltozott helyzetét is. E funkció, mint az országok gazdasági életét összekötő közvetítő kapocs igen fontos szerepet kapott, még akkor is, ha a környező államok védővámokkal igyekeztek iparuk fejlődését biztosítani. Hasonló volt az oka az alkalmazott-tisztviselő réteg gyarapodásának is.

A kispolgárság számszerű növekedésének több következménye volt, mivel a középrétegek helyzetének leromlásával egyidejűleg sajátos azon csoportok erősödtek meg, amelyeknek sajátos cselekvési módja döntő volt az egész ország politikai töltsége szempontjából. Nem volt közömbös ugyanis, hogy a kor nagy kérdéseivel kapcsolatban milyen állást foglalt el a kispolgárság, hiszen akár részt vesz a megmozdulásokban, akár nem, mindenképpen befolyásolja azok alakulását (Ennek következtében a kispolgár politikai értelemben korlátolt cselekvésmódot is jelentett. E jelző a gondolkodásmódra is érvényes.) Ha az alapvető osztályok a kapitalizmusban az alapviszonyok pólusait jelentik, akkor a középrétegek, a kispolgárság e pólusok erőterében, azok állandó irányjelzőjeként funkcionálnak. Cselekedeteik jellege rányomja bélyegét a társadalom egészében lezajló folyamatokra, azok alakulásának fontos összetevőjét alkotják.

Vizsgáljuk meg, milyen mértékű társadalmi mozgás ment végbe az egész ország területén e korszakban, elsősorban a foglalkozási viszony tekintetében.¹⁰ Salzburg, Vorarlberg, Burgenland szenvedték el a legnagyobb változást az első világháború után, jóval nagyobb mértékűt, mint a többi tartomány. Ezek újabb szerkezetű tartományoknak is nevezhetnénk, míg Karintiát, Bécset, Alsó-Ausztriát és Stájerországot „hagyományos” jelzővel is illelhetnénk. E folyamat következtében – legalábbis az arányszámok tekintetében – erőteljes iparosodás, polgárosodás vette kezdetét. Ezzel párhuzamosan ugyanakkor bizonyos pauperizálódás is tapasztalható volt, amelynek során a nagy- és kispolgárság egyaránt elszegényedett, de természetesen nem azonos mértékben. Erre utal, hogy igen nagy arányban csökkent a háztartási alkalmazottak száma. (A visszaesés Bécsben elérte a 40%-ot.)

Az osztályok potenciális erejének gyengülését mérhetjük le a *munkanélküliség számának alakulásán*. A gazdasági élet nehézségei igen intenzíven jelentkeztek a társadalmi élet gondjai sorában. Kialakult ugyanis egy olyan réteg, melyre az osztályhovatartozástól függetlenül a lecsúszottság érzése, a változtathatatlanba való belenyugvás, a megfáradtság és a megtörés volt jellemző. Emiatt a belső társadalmi mozgás fekézőjévé vált két szempontból is: miután fizikai ereje kihasználatlan maradt, a termeléstől való távolmaradása csökkentette a gazdaság produktivitását. Morálisan hajlamosabbá vált a dezorganizáltságra, hiszen léte elsődlegesen a mára koncentrált volt, aminek következtében politikai programok kevésbé mozgatták meg.¹¹

⁹ Die Ergebnisse der Österreichischen Volkszählungen von 22 März 1934. Textheft. Wien 1935. Druck und Ver. der Österreichischen Staatsdruckerei. 119–138.

¹⁰ Ha eltekintünk a negatív vagy pozitív előjelektől és összevonjuk az adatokat, a számok tükrében látjuk azt a mozgást, amely az egyes tartományokban végbement, így Karintia 62,3; Bécs 64,1; Alsó-Ausztria 64,8; Stájerország 69,9; Tirol 77,3; Felső-Ausztria 79; Salzburg 81; Vorarlberg 107,4; Burgenland 237.

¹¹ Erről a jelenségről először *Marie Jahoda, Paul Lazarsfeld, Hans Zeisel írtak*. A Marienthali munkanélküliek (Die Arbeitslosen von Marienthal, Bonn, Suhrkamp 1978.) c. munkájukban. Ebben összegezték tapasztalataikat, amelyet egy Bécstől nem messze fekvő városkában gyűjtöttek, 1929 és 1933 között, egy hirtelen leállt gyár munkásai között.

A társadalmi struktúra változása, bizonyos értelemben vett torzulása következtében olyan társadalmi réteg jött létre, amelyre éppen a „struktúrán kívüliség” a jellemző. Helyzetük közös vonása a valósághoz való kapcsolatukban (amennyiben a munkát elsődlegesen annak tekintjük) bekövetkezett átalakulás. A gazdasági élet számtalan nehézsége az első köztársaság idején még a konjunkturális időszakokban is jelentős munkaerőt vetett ki magából, ezzel is fokozva a tőkés–munkás viszonyában egyébként is fennálló feszültségeket. Igen magas munkanélküliség alakult ki ebben a korszakban,^{1,2} amely az évtized elején látszólag csökkent, a húszas évek második felében viszonylag felgyorsult és igen nagyot szökkent a gazdasági világválság idején, meghaladva a 400 ezret. A lényeges munkanélküliség 5–6%-kal több volt a hivatalos statisztikák adatainál. Ha a családtagokat is ideszámítjuk, lényegesen nagyobb az érintett csoportok száma. A munkások önbizalmának csökkenése eredményeként nem vállalkoztak sztrájkokra, a proletariátus szolidaritás-érzése is aláhanyatlott, s ez az egész társadalmon belül új, korábban ismeretlen érzelmek oldódására adott lehetőséget.

A legnagyobb munkanélküliség az építőiparban alakult ki, ahova az összes munkanélküliek fele tartozott. A fa-, a fém-, a vendéglátóipar a kenyértelenek 1/5-t adta. A munkanélküliség általános adatain belül viszonylag alacsony számokat mutat a textil- (0,5–5%) és az élelmiszeripar (1,9–3,1%). A kézművesiparban tapasztalható rendkívül nagyarányú munkanélküliség (1920. 30,7%; 1933. 15,1%) is alátámasztja a középrétegek hanyatlásával kapcsolatos nézetünket.

A munkanélküliek zöme a fővárosban élt, 1918-ban 53%; 1933-ban 36%. Valamivel több mint 10%-uk Linzben, közel 10%-uk Wiener-Neustadtban és St. Pöltenben. Vidéken lényegesen gyorsabban emelkedett a társadalmi „struktúrán kívüli” elhelyezkedők száma. Mindegyik társadalmi réteg elmozdult eredeti helyéről és lefelé csúszott. Minden osztály és réteg deklasszálódásnak indult, csak néhány csoport (elsősorban a társadalmi hierarchia felső rétege) emelkedett, éppen a többiek rovására. Ennek következtében gyakorlatilag az osztályok és rétegek potenciális erejének csökkenése következett be. Miután a felfelé irányuló mobilizáció gyakorlatilag lehetetlenné vált, a felhalmozódó ellentétek, feszültséggócok száma sokasodott. A megmerevedés, amellyel párhuzamosan a középosztály alsó és középső rétege, valamint a proletariátus legszegényebb csoportjainak száma nőtt, azt eredményezte, hogy tovább fokozódott a társadalomban egyébként is érvényre jutó, az osztályok és rétegek között már fennálló feszültség, ill. ellentétlenség. Mindez a húszas évek második felében már-már polgárháborús hangulat kialakulásához vezetett.

Német-Ausztria Szociáldemokrata Munkáspártja

Az ábrázolt gazdasági és társadalmi problémák jelentették a Szociáldemokrata párt tevékenységének hátterét. Helyzetének alakulása, fejlődése és visszaesése egy igen bonyolult következményrendszerbe illeszkedik, amely nem választható el a korban működő és általánosan is érvényre jutó hatásmechanizmusoktól.

Német-Ausztria Szociáldemokrata Munkáspártjának sorsa (NASzDMP) egy sor olyan problémát tükröz, amely tipikusnak mondható ebben a korszakban.^{1,3}

1910 (332 931 fő) és 1929 (718 056 fő) között összességében megkétszereződött a taglétszám. Az egyenletesen növekvő tendenciában átmeneti visszaesés csak 1923-ban következett be.^{1,4} A

^{1,2} Statistische Handbuch für die Republik Österreich. Hrsg. Bundesamt für Statistik. Wien. Verl. Bundesamt für Statistik 1920/I/Jg 63. 1921/II/103–111. 1923/III/63–98. 1924/IV/95–100. 1924/V/99–102. 1925/VII/123–126. 1926/VII/120–123. 1927/VII/142–145. 1928/IX/146–151. 1929/X/149–154. 1930/XI/152–157. 1931/XII/155–159. 1932/XIII/162–166. 1933/XIV/165–169. 1934/XV/179–186-on a munkanélküliségre vonatkozó általunk felhasznált adatok.

^{1,3} Az NASzDMP-be bárki beléphetett, aki magáénak vallotta annak programját, és rendszeresen fizette a tagsági díjat. L. Organisationstatut der Sozialdemokratischen Arbeiterpartei Deutsch-österreich; beschlossen zum Parteitag am 15 Oktober 1922. Wien, 1923. 5.

^{1,4} Német-Ausztria Szociáldemokrata Munkáspártjának évenkénti beszámolója (a felhasznált forrásanyagban részletesen) 1921: 41. 1922: 67; 1923: 71; 1924: 35; 1925: 55; 1927: 55; 1928: 47; 1930: 114., valamint *Josef Weidenholzer*: Bildung und Kulturarbeit der Österreichischen Sozialdemokratie in der Ersten Republik. Linz, 1977. 25. Diss.

gyarapodás tempójának lassulása észlelhető 1924 és 1926 között, majd az átmeneti gyorsulás után 1928, 1929-ben stagnálás állott be. Végül két év leforgása alatt, a gazdasági világválság idején az 1923-as (520 154 fős) szintre esett vissza.¹⁵

A fővárosban annyi párttag volt 1920-ban, mint a három legnagyobb tartományban (Alsó-Ausztriában, Felső-Ausztriában és Salzburgban) együttvéve.¹⁶ Tehát már a kiindulópont tekintetében is lényeges különbség tapasztalható, amelyben nem kis szerepe van a tartományi hagyományok eltérő voltának. Ez az évtized folyamán csak növekedett, a vidék rovására. A bécsi irányítás rendkívül sok modern intézkedést hozott. Ennek eredményeként, míg a tartományokban csupán 100%-os emelkedés mutatkozott a taglétszámban, addig a fővárosban 300%-os. Az összességében egyenletes fejlődés mögött csúcsok és mélypontok húzódnak meg. Igen magas volt a taglétszám 1922-ben Salzburgban, Felső-Ausztriában, Burgenlandban, Stájerországban és Karintiában, vagyis azokon a helyeken, ahol a munkásság jelentős számban képviseltette magát. A párttagság átlagosan növekvő tendenciájában átmeneti visszaesés figyelhető meg 1926-ban Salzburgban, Felső-Ausztriában, Alsó-Ausztriában és Vorarlbergben. A húszas évek közepén tapasztalható csökkenés az egész országra vonatkozó adatokon nem vehető észre, egyrészt mert Bécs taglétszámának jelentős gyarapodása kiegyensúlyozta a statisztikát, másrészt mert csupán átmeneti jelenségről van szó.

A párt tömeg-orientáltságú politikájának eredményességéről győznek meg azok az adatok, amelyek a felnőtt korú lakossággal vetik össze a már korábban megismert számokat.

A felnőtt korú lakosságon belül minden tartományban általánosan 2%-kal nőtt a tagság, kivétel Vorarlberg, ahol csökkent. A szociáldemokrata párt bázisaként kezelhető tartományok a következők: Az első helyen Bécs áll, kimagaslóan magas részesedési aránnyal (a felnőtt korú lakosság 1920-ban 9%, 1930-ban 30%-ban volt tagja a szociáldemokrata pártnak). Bécszet Alsó-Ausztria, Stájerország, Karintia, Salzburg és Felső-Ausztria követi (9% körül). Azok a tartományok tehát, amelyeknek 1. szerkezete viszonylag kis mértékben változott az első világháború után; 2. amelyekben a polgárság felduzzadt rétegei kevésbé viselkedtek agresszívan; 3. ahol viszonylag magasabb volt a munkások, azon belül is a nehézipari szakmunkások száma; 4. s végül ahol a Saint-Germain-i béke után a határvillongások nem súlyosbították a területi kérdések problémájával a polgári demokrácia gondjait. A legalacsonyabb taglétszám Tirolban és Vorarlbergben volt. A négy összetevőhöz tehát ötödikként társul a rendkívül erős hagyomány-tényező, amely a korabeli Ausztriában egyet jelentett a fővárosellenességgel is. A területi, tartományi sokszínűség sajátos osztrák vonás, amelynek fontosságával mindenképpen számolni kell.

Német-Ausztria Szociáldemokrata Munkáspártja mindent elkövetett, hogy a lehető legszélesebb skálán közelítsen a munkások, parasztok és a polgárok felé. Ennek érdekében több szervezetet hozott létre. Ezen organizációk tartalmi munkájuk szerint két nagy csoportba sorolhatók: a) elsődlegesen osztályspecifikusak; b) egyéb, főleg kulturális szervezetek.

Az első kategóriába tartozik a szakszervezet, amely szorosan kapcsolódott a párthoz.¹⁷ A Szociáldemokrata párt és a Szabad Szakszervezetek egybefonódását jelzi, hogy 1922-ben a szakszervezeti tagok 51%-a, 1923-ban 49%-a, 1924-ben 63%-a, 1926-ban pedig több mint 73%-a volt tagja a szociáldemokrata pártnak is.

¹⁵De még ekkor is a legnagyobb szociáldemokrata pártok közé sorolható Európában. Szocialista Internacionálé egyik kiadványa szerint 1930-ban a harmadik legnagyobb párt Európában. L. Vierter Kongress der Sozialistischen Arbeiter Internationale. Wien, 1931. Júl. 25.—aug. 1. Glashütten im Taunus 1974. Oetler Anverman. 1931. 393.

¹⁶L. mind a szociáldemokrata párt egészének adatai. A jobb szemléltetés kedvéért összevonjuk a szervezet abszolút és relatív számsorait, azaz 1920-ban megtudjuk a teljes összeget, amely egyben a 100%-ot jelenti, és utána ehhez viszonyítunk 1930-ig.

¹⁷Ausztriában az Első Köztársaság idején a három legnagyobb párt mindegyikéhez egy-egy szakszervezeti csoportosulás sorakozott fel, gyakorlatilag abból nőtt ki. A Szabad Szakszervezetek az NASzDMP-ben. A Keresztényszocialista Szakszervezet a Keresztényszocialista Pártban, a német Szakszervezeti Szövetség pedig a Német Nacionalista Pártban gyökerezett, de nem volt azonos vele, mint Magyarországon. Dolgozatunkban a Szabad Szakszervezetekkel, azaz a szociáldemokraták irányítása alatt működő szervezetekkel foglalkozunk csupán.

Összességében a szakszervezeti mozgalmon belül három fő tendencia észlelhető.¹⁸ Elsőként a tagság létszámának igen erőteljes csökkenéséről kell beszélnünk. Ekkor 23 központi szervezet szűnt meg (míg 1919-ben 55 központi szervezet működött, 1931-ben már csupán 37). Ez csak látszólag jelentette az erők koncentrációját. Igaz, hogy ugyanebben az időszakban 14-ről 7-re csökkent az ún. helyi szervezetek száma, amely egyfajta centralizációs folyamatot, ill. törekvéseket is takart. Ezt próbálták elősegíteni azzal az 1928-ban hozott határozattal, amely szerint Ausztria Szabad Szakszervezetének célja az iparági elv alapján 16 szakszervezet létrehozása.

Ez azonban nem valósulhatott meg, több akadály miatt. Elsődlegesen a társadalom egészében bekövetkezett változásokról kell beszélnünk, amelynek során a polgári-kispolgári elemek súlya igen megnőtt. Az alkalmazotti réteg gyarapodása, ill. politikai tényezőként való megjelenése, speciális tulajdonságainak érvényre jutása a szakszervezetek fejlődését igen nagy mértékben gátolták. A gazdasági világválság idején éppen ezen rétegek és csoportok távolodtak el a szociáldemokrata párt szervezeteitől is. Ezzel párhuzamosan egyre többen választották a keresztényszocialista szakszervezeteket, amelyek létszáma 28%-kal nőtt, 1920-hoz képest, amikor még csupán 78 105 tagja volt. A „sárga” Deutscher Gewerkschaftsbund (Német Szakszervezeti Szövetség) létszáma megközelítette a félszáz ezret. A foglalkozási szakszervezetek iparáganként történő átszervezése helyett valójában az érdekvédelmi szervezetek politikai jellegének erősödése bontakozott ki, amely egyben az osztályspecifikus karakter előtérbe kerülését is jelentette. Ennek előzményeként változott a belső tartalmi munka is az egyes szakszervezeteken belül. Míg 1924-ig főként a szociálpolitikai vívmányok életben tartása, azaz azok védelme volt a cél, az évtized második felében elsődlegesen bérkövetelések voltak napirenden.¹⁹

A szakszervezeteken kívül osztályorientált szervezetenek tekinthető a kézműiparosok és kiskereskedők egyesülete, mely a tagok gazdaságpolitikai érdekképviseletét látta el, de egyben a több mint tízezer tag szociáldemokrata politikai képzésére is gondot fordított. Ilyen volt a Bécsi Orvosok Szociáldemokrata Egyesülete is, mely az összes fővárosi egészségügyi szakember 20%-át egyesítette. Létezett az ún. Kisparaszti szervezet is, melyet 1925-ben alapítottak, a többi polgári-kisparaszti egyesülethez hasonlóan.

Az egyéb kategóriába tartoztak az elsődlegesen kulturális tevékenységet folytató társadalmi szervezetek. Ilyen: a munkásnépmozgalom, a természetbarát szövetség, a munkás testnevelési egyesületek (amelyekhez több mint százezer ember csatlakozott), hasonlóan a kerékpárosok egyesületéhez, a Munkás Tornász Egyesülethez, a Futballisták, ill. Könnyűatléták Egyesületéhez. A munkás kulturális szervezetek létszáma megközelítette a 200 000-et.

A szervezetek előbbieken vázolt sokasága miatt joggal mondhatják el a szemtanúk, hogy a szociáldemokrata párt az „életet” jelentette. Valójában ennek volt köszönhető, hogy egészen a gazdasági világválságig növekedett a párttagság.²⁰

Három szakaszt különíthetünk el az osztrák szociáldemokrata munkásmozgalom 1918–1934 közötti történetében. (A párttagság és szakszervezeti tagság létszámának összehasonlítása alapján.)

1. 1918 és 1922 között a nagyarányú tömegmozgalom a forradalmi hullámot békés mederben, demokratikus keretek között vezette le. A szociálpolitikai rendelkezések, valamint az egyéb, a munkásság helyzetén javító intézkedések magukkal ragadták a szociáldemokrata párt bázisát alkotó képzett munkásokat és az anyagi helyzetükben hozzájuk hasonló kispolgárokat (a polgári középosztály

¹⁸ Az egyes szervezetek adatait saját feldolgozásunk során értékeljük a Statistisches Handbuch-ban közölt táblázatok alapján. Hrsg. Bundesamt für Statistik. Wien 1919. XV. Jg. 1920: I/66; 1921: II/155; 1923: III/102–103; 1924: IV/104–105; 1924: V/105; 1925: VI/129; 1929: VII/126; 1927: VII/148; 1928: IX/154; 1929: X/157; 1930: XI/160; 1931: XII/162; 1932: XIII/169; 1933: XIV/173.

¹⁹ A szakszervezetek történetét a felhasznált forrásmunkák kielégítően aligha mondható mélységgel dolgozták fel. Éppen ezért tanulmányunk ezen fejezete még kiegészítésre szorul.

²⁰ L. a politikai erőszakos cselekedetek alakulása. *Gerhard Botz*: Gewalt in der Politik. Wien. Wilhelm Fink Verl. 1976/236–237.; ill. a sztrájkok alakulását az idő függvényében l. Statistisches Handbuch für die Republik Österreich. Hrsg. Bundesamt für Statistik. 1920. Jg. 160; 1921/II/113; 1922/II/99; 1924/IV/101; 1924/V/103; 1926/VI/127; 1927/VIII/146; 1928/IX/152; 1929/X/155; 1930/XI/158; 1931/XII/160; 1932/XIII/167; 1933/XIV/170; 1935/XV/186.

alsó rétegeit). A tömegek politikai aktivitása az egyes szervezetek számszerű adatait tekintve 1921-ben tetőzött. Ekkor a szakszervezetek tagsága meghaladta az 1 millió főt, a szociáldemokrata párttagságé az 500 ezret. A genfi szerződést követő intézkedések után átmeneti megingás következett be, mivel tömegesen elbocsátották az alkalmazottakat.

2. Az 1922. után kibontakozó szakaszban a két szervezet taglétszáma között kiegyenlítődési folyamat vette kezdetét. Kezdetben csökkentek a jobb- és baloldali politikai erőszakos cselekedetek, a sztrájkok és az azokban résztvevők száma, ill. a munkabeszüntetéssel eltöltött napok mennyisége. (Ugyanakkor a munkanélküliség fenyegető gondként jelentkezett).²¹ Utóbb azonban a munkások politikai megmozdulásai is intenzívebbé váltak, a gazdasági prosperitás alatt tevékenységük fokozódott. Az 1927-es schattendorfi merényletet követően nőtt a feszültség az országban. Erről tanúskodik az erőszakos cselekedetek gyakoriságának megsokszorozódása.

3. 1929 és 1933 között már a hanyatlás egyértelmű jelei mutatkoztak. 1929-re a szakszervezet és a párttagság létszáma kiegyenlítődétt, majd mindkettő hirtelen zuhanni kezdett. Az alatt az idő alatt a sztrájk, mint aktivitási forma, gyakorlatilag megszűnt létezni. Ugyanakkor az erőszak jelenléte a politikai szférában intenzívebbé vált.

Egy évtized leforgása alatt jelentős változás ment végbe, amely nem függetleníthető a gazdaság és társadalom egészében végbement folyamattól. Ebben nem kis szerepet játszott a szociáldemokrata pártnak a tömegekkel szemben tanúsított magatartása. Hiába terjedt ki tevékenysége a társadalom egészére, ha munkájának tényleges tartalma nem bizonyult elég hatékonynak, szilárdan meggyőzőnek. Addig, amíg a húszas évek elején 1848 és 1918 novembere gondolati hordozójaként lépett fel, az évtized végére már bizonyos értelemben konzervatívnak bizonyult. A megalakuló új szervezetek könnyedén választották le róla az egyébként is ingatag kispolgári csoportokat. Ehhez járult, hogy a párt két mozzanatot elhanyagolt tömeg-orientáltaságú tevékenysége során.

Egy társadalmi szervezet, mint organikus egység funkcionálása csak akkor valósul meg egészséges módon, ha sikerül megtalálnia a vezetés-irányítás-ellenőrzés helyes arányát. Ha a három tényező közül egyik nincs jelen kellő intenzitással, vagy túlságosan is eluralkodik, a szervezet egésze és a társadalom tagjai között új keletkezik, amely megakadályozza a sikeres munkát. Úgy tűnik, hogy Német-Ausztria Szociáldemokrata Munkáspártja saját belső mechanizmusát, annak tulajdonságait nem vette kellően figyelembe. A szervezeti keretek nem kielégítő volta is okozhatta a párt egészének hanyatlását, amely nem függetleníthető a társadalom egészében lejátszódtott már korábban ismertetett folyamattól.

A másik fontos momentum, hogy a tagság törzsgárdája egy olyan generációból tevődött össze, amely már megélt úgymond egy „nagy változást”. Számára egy újabb fordulat elképzelhetetlenek bizonyult, a demokratikus erőkbe vetett hit számára szilárdnak tűnt. A fiatalabb korosztályokat azonban már nem fűtötte ez a hit, magatartásukat más élmények befolyásolták, mint az idősebbekét.²²

A húszas évek elején, ill. az évtized végén, közel négy millió (!) osztrák állampolgár vett részt a választásokon. A szociáldemokrata párt 1920-tól viszonylagosan egyre több választót nyert meg,²³ ténylegesen azonban a kapott szavazatok száma csupán a húszas évek második felében emelkedett egy millióról másfél millióra. Az évtized második felében abszolút számokban nem tárgult az a kör, amely az NASzDMP-re szavazott. Ezt a tényt a párt akkori vezetői, úgy tűnik, nem vették kellő súllyal figyelembe. Megtévesztőként hatott bizonyára, hogy Bécs továbbra is a szavazatok felét adta.²⁴

²¹ *Gerhard Botz: Streik in Österreich. 1918–1956. c. tanulmánya a Bewegung und Klasse c. kötetben; Hrsg. Botz, Konrad, Hautman. Wien. Europa. 813.*

²² *L. Die Organisation Wien 1931. Bericht des Wiener Vorstandes an die Jahreskonferenz der Organisation der Wiener Soz. Dem. Arbeiterpartei. 1932. 27.*

²³ *A Jahrbuch der Österreichischen Arbeiterbewegung. 1930/Hrsg. Vertretung des Sozialdemokratischen Arbeiterpartei Deutschösterreichs. Wien. 1931. Verl. der Wiener Volksbuchhandlung 150.*

²⁴ *Beiträge zur Statistik Deutschösterreichs Hrsg. Stat. Zentralkommission; Die Wahlen für die konstituierende Nationalversammlung Wien, 1919. Druck und Verl. der Deutschösterreichische Staatsdruckerei, Heft 1. Tabelle/V. 2. Statistischen Nachrichten Hrsg. Bundesamt für Statistik. Wien, 1927/73. 141.*

1918-at követően tehát az osztrák *társadalomban három fő tendencia kibontakozásának lehetünk szemtanúi*. A gazdasági életben érezhető válságjelenségek nyomán a kisipar és a kisbirtok fejlődése rendkívül visszaesett. Ennek eredményeként egyre többen kényszerültek arra, hogy feladják önálló egzisztenciájukat, és a társadalmi munkamegosztáson belüli kötöttebb pozícióban vállaljanak munkát, ill. a helyi gazdaság tulajdonosai a városba vándoroljanak. Ez a tény a munkásságot is érintette, annyiban, amennyiben munkaadójának tönkremenetele más munkahely keresését tette szükségessé. Az előbbi két mozzanattal egyidejűleg az alkalmazotti réteg növekedett, ami társadalmi súlyának növekedését vonta maga után és bizonyos polgárosodást eredményezett. Ezzel párhuzamosan gyarapodott azon elemek száma, amelyek a „társadalmi struktúrán kívül” helyezkedtek el, s ily módon a valósághoz fűződő kapcsolatukban változás jött létre.

A társadalmi struktúra „lefelé” történő elmozdulása minden osztály és réteg potenciális erejének gyengülését vonta maga után, egyben a tradicionális keretek megmerevedését is eredményezte. Mindez új emóciók kioldódását (antiszemitizmus, fasizmus, nacionalizmus) váltotta ki, részben a gazdaság, részben a politika irracionális vonásai miatt. Az új érzelmek könnyedén ragadták magukkal a társadalmi középosztály alsó réteget, akiknek politikai aktivitása egyébként is labilis volt.

Az általunk vizsgált korszakban Bécsen kívül Alsó- és Felső-Ausztriában, Stájerországban, valamint Salzburgban beszélhetünk jelentős szociáldemokrata párttagságról. Itt Német-Ausztria Szociáldemokrata Munkáspártja azon munkások támogatását élvezhette elsősorban, akik a nehéziparban dolgoztak, és bizonyos szakképzettséggel rendelkeztek, ők alkották a nagyvárosi proletariátus szervezett egységeit. Az előbbi tartományokban ráadásul a társadalmi struktúra kevésbé változott meg az első világháború után. Úgy tűnik, hogy a hagyományos társadalmi környezetben a politikai nézetek és elképzelések jobban tapadnak a korábban kialakult formákhoz, míg a változó, összetételében átalakulóban a rétegek többnyire új ideológia igényével lépnek fel.

Az első világháborút követően a forradalmi hullám ereje békés mederben vezetődött le. Egyrészt a megnőtt politikai aktivitás (a szakszervezeti taglétszám elérte, sőt meghaladta az egymilliót), másrészt a szociálpolitikai intézkedések bizonyították, hogy változás kezdődött a hatalmi szféra viszonyaiban.

A húszas évek végén az ipar és a mezőgazdaság dezorganizálódásával a szakszervezetek is hanyatlásnak indultak. Bizonyos centralizációval egyidőben rendkívül visszaesett a taglétszám és a harmincas évek elején az 1920-as felét sem érte el. Míg az évtized kezdetén bizonyos szociálpolitikai célok elérésére törekedtek, az évtized második felében már azok épségben tartására, ill. elsődlegesen bérkövetelések kiharcolására. A tartalmi munka értékének csökkenése olyan kiábrándulást okozott, amely eltávolította a könnyen mozduló kispolgári elemeket. Az általános letargia, amely főleg a harmincas évek elején érződött, bénítóan hatott a munkásmozgalom egészére, ezen belül is a párt és a szakszervezet soraira, amelyek éppen e korszakban közeledtek egymáshoz. Erre utal az is, hogy a két szervezet tagsága között kiegyenlítődési folyamat játszódott le 1922 és 1929 között, ennek következtében egyre többen váltak mindkét szervezet tagjává. A gazdasági világválság idején, mindkét szervezet tagsága erősen megcsappant. A statisztikák azonban arról tanúskodnak, hogy a szakszervezetek érzékenyebben reagáltak a politikai és gazdasági eseményekre, mint a párt.

Mindez tükröződött a tartományi és országos választások alakulásán. Az NASzDMP azon területeken kapta a legkevésbé szavazatot, ahol viszonylag alacsony szintet ért el a munkásság szervezetségi szintje, ill. a Saint-Germain-i békét követően különlegesen megnőtt a polgári középosztály, azon belül is az alsó- és középrétegek társadalmi súlya (Salzburg, Tirol, Vorarlberg). Igaz viszont, hogy míg a főváros körüli tartományokban egy párttag valamivel több mint két szavazatot jelentett, addig vidéken hármát, sőt az évtized végén már közel ötöt. (Ezen adatok ismeretében, bizonyos mértékig érthetővé válik a pártvezetőség „már csak 300 ezer szavazatot kell megszerezni” jelszava.) A fővárosban a párttagok és a szavazatok aránya közelített egymáshoz, vidéken a kettő aszinkronban állt. Bécsben tehát a NASzDMP stabilabb társadalmi bázist mondhatott magáénak, bár a tartományokban látszólag jelentős támogatásra számíthatott. Összességében a szavazók köre országos szinten nem tágult, az évtized közepén már elérte azt a telítettségi fokot, amely még 1930-ban is szilárdan tartotta magát.

A törvényhozó és végrehajtó hatalom területén csupán Bécsben és Karintiában jött létre a szociáldemokrata többség. A főváros egyedülálló szociálpolitikai intézkedéssorozata részben megmagyarázza ezt. Karintiában elsődlegesen a mezőgazdasági munkásokról, a nők baloldali orientált-

ságáról, valamint a szociáldemokrata párt nemzetiségi kérdésben elfoglalt álláspontjáról kell beszélnünk.

Végezetül összevetjük az NASzDMP-re leadott szavazatok számár a lakosság, a munkásság, valamint a szociáldemokrata párt- és szakszervezeti tagság adataival.

Ausztria lakosságán belül a munkások szinte mindegyik tartományban azonos százalékkal képviseltették magukat a társadalmi struktúrában (45% körül). A kapott szociáldemokrata szavazatok kirívó hasonlóságot mutatnak a munkásság arányával. Mindez még jobban megerősíti állításukat, mely szerint bár Német-Ausztria Szociáldemokrata Munkáspártjának bázisa elsődlegesen a munkásság volt, éppen az általunk vizsgált korszakban alakult át tömegpárttá, és terjesztette ki vonzáskörét a többi társadalmi csoport és réteg tagjaira. A párt erejének gyarapodása (főként 1929-ig) meggyőzhette azokat, akik szentül hittek a békés út megvalósításában.

A gazdasági életben 1929 után bekövetkezett visszaesés a két legnagyobb munkásszervezet dezorganizálódásához vezetett, ami az 1934-es tragédiába torkollott. Joggal mondhatjuk el, hogy az Első Osztrák Köztársaság már megalakulásakor méhében hordozta azon problémákat, melyek hatásával szemben tehetetlenek bizonyult.